

Met mijn poten in de modder

Toen ik jaren geleden als boekvertaler begon, heb ik even in de veronderstelling verkeerd dat ik het paradijs op aarde had ontdekt. Ik had daarvoor als technisch vertaler en redacteur bij een vertaalbureau gewerkt, waar ik de hele dag met tien klusjes tegelijk bezig was en voortdurend uit mijn concentratie werd gehaald. Nu kon ik weken- en maandenlang in alle rust aan één boek werken zonder dat er steeds aan mijn hoofd werd gezeurd. Heerlijk!

De euforie hield stand tot het moment dat ik voor het eerst correcties van een persklaarmaker kreeg. Ik had wel in het contract gelezen dat ik correcties moest beoordelen en invoeren, maar had toen luchthartig gedacht dat dat wel los zou lopen.

Voor wie de gang van zaken rond de totstandkoming van een boekvertaling niet kent moet ik dat even toelichten. Een boekvertaling ontstaat in een aantal duidelijk van elkaar gescheiden fasen.

Van vertaalopdracht naar boek

Eerst neemt de vertaler de opdracht tot vertaling van een boek of manuscript aan, waarna hij de vertaling vervaardigt, de daarbij optredende problemen al dan niet met hulp van anderen oplost en de tekst vervolgens nog eens helemaal nakijkt en gladstrijkt. Daarna gaat het bestand met het eindproduct naar de uitgeverij, die de tekst uitprint en ter hand stelt aan een persklaarmaker.

De persklaarmaker neemt het manuscript nauwgezet door en voorziet het van commentaar op papier. De conventie daarbij is dat fouten met rood worden aangegeven en suggesties voor verbeteringen met potlood. Als de hele tekst is nagekeken, stuurt de persklaarmaker het manuscript terug naar de uitgever, die het weer aan de vertaler ter hand stelt.

De vertaler mag nu de correcties en voorstellen van de persklaarmaker bekijken en naar eigen inzicht overnemen of verwerpen. De vertaler brengt de correcties die hij wil uitvoeren in zijn eigen tekstbestand aan en stuurt dat na afloop weer naar de uitgever.

Op grond van dit bestand wordt er een eerste drukproef gemaakt. Deze wordt gewoonlijk gecorrigeerd door zowel de vertaler als een redacteur op de uitgeverij. Daarna wordt er een tweede proef gemaakt, maar die krijgt de vertaler meestal niet meer te zien.

Boekmaag

Vanuit de vertaler gezien komt de tekst dus driemaal langs. Eerst als hij hem maakt en zelf al wikkend en wegend nakijkt en steeds verder verbetert, daarna als de correcties van de persklaarmaker binnenkomen, en ten slotte als de drukproef komt. Telkens 'verteert' de vertaler de tekst met een nieuwe 'maag' (de laatste keer uiteraard met zijn boekmaag), en al doende krijgt het boek steeds meer zijn definitieve vorm.

Ik vind twee van die drie fasen geweldig leuk: het maken van de vertaling en het lezen van de drukproef. Vertalen is mijn lust en mijn leven, en het lezen van de proef is leuk omdat je dan in feite al het kant-en-klare boek leest – je ziet resultaat van je werk.

Rode pen en potlood

Maar die persklaarfase, die zou er niet moeten zijn. Ik háát die stapel papier met al die krabbels met rode pen en potlood. Ik word er chagrijnig van, ga aan álles twijfelen en heb last van slapeloosheid zolang die rotklus niet af is. Het is het enige aspect van mijn werk dat echt als ‘werk’ voelt, als iets wat ik uitsluitend doe omdat het nu eenmaal moet gebeuren.

Het is net alsof ik in een huis waar ik maandenlang zorgvuldig aan gebouwd heb, bezoek krijg van een inspecteur van de toekomstige bewoner, die onmiddellijk op alles aanmerkingen begint te maken. Wat zijn die kozijnen lelijk afgewerkt! Was er niet een andere keuken besteld? De badkuip zou toch dáár komen? En die twee stopcontacten daar, die zitten te hoog. Geagiteerd beent het akelige sujet door al die mij zo dierbare vertrekken, zonder oog voor alles wat wél goed is. De perfect geplaatste dubbele ramen, de prachtig strakke radiatoren – geen woord zegt hij erover! Ik sta voor mijn gevoel met mijn poten in de modder.

Het eigenaardigste van het invoeren van de correcties is dat je in een soort dialoog met de persklaarmaker bent. Het is alleen een erg eenzijdige dialoog. De vertaler kan niets terugzeggen, hij heeft de opmerkingen van de persklaarmaker maar te slikken. Hoe hard hij ook schreeuwt, de persklaarmaker hoort hem toch niet. Het lijkt een beetje op het ‘gesprek’ dat de tandarts met je voert terwijl hij in je mond aan het grutten is. Hij is de hele tijd opgewekt aan het babbelen, maar jij kunt alleen maar gesmoorde, ongearticuleerde kreten slaken.

Soorten persklaarmakers

Het probleem met persklaarmakers is dat er zoveel verschillende soorten zijn. Een goede persklaarmaker maakt zinnige kanttekeningen bij een vertaling, waar de uiteindelijke tekst beter van wordt en die de vertaler op relevante punten tot nadenken en heroverwegen aanzetten. De meeste persklaarmakers doen dat gelukkig ook. Maar velen laten het daar niet bij.

Zo heb je de **stokpaardberijders**. Zij vinden dat het *half zes* moet zijn en beslist niet *halfzes*, dat je nooit *rennen* mag gebruiken maar uitsluitend *hollen*, dat je *schreeuwen* te allen tijde dient te vermijden – *roepen* is het juiste woord, onthoud dat nou eens! Dat wil zeggen: tot je volgende vertaling. Dan schrijf je braaf *half zes*, en kalken zij nijdig in de marge dat je nou toch wel eens had mogen weten dat het *halfzes* is.

Dan heb je de **gladstrijker**, de persklaarmaker die elke tekst door een soort brievenbus van genormeerde afmetingen duwt en er een kleur- en smakeloos standaard-Nederlands van maakt, een middle-of-the-roadtaal waar de honden geen brood van lusten. Heb je in een erotische scène in een literair werk een zin neergeschreven waarin voorkomt: *zij wilde hem omarmen, ombenen*, dan zet de gladstrijker dadelijk een zorgelijk gezicht. Hij omcirkelt het woord *ombenen* en schrijft

ernaast: 'Volgens Van Dale weinig gebruikt!' Of bij een moeilijk woord: 'Dat kent toch geen mens!' Je herkent de toon van de strenge schooljuffrouw. Ze heeft het je nu al zo vaak geduldig uitgelegd, en nóg doe je het fout!

De **niet-begrijpende** persklaarmaker, ook heel erg. Die de toon of de stijl van het boek niet snapt of niks heeft met de periode waarin het speelt. Of die geen gevoel voor humor heeft en grappen doodserieus met rood gaat zitten verbeteren. In een door mij vertaald boek waarvan de hoofdpersoon aan één stuk door in woordspelingen en kwinkslagen sprak, stond op een gegeven moment de zin: *Ik voelde me net een ram – maar dan een wijfjesram of een babyram*. De persklaarmaker had *wijfjesram* en *babyram* met rood doorgehaald en er 'ooi' en 'lam' boven geschreven. (In het Engels stond er: *a female ram or a baby ram*.)

En dan de **geërgerde** persklaarmaker, die opmerkingen over de inhoud van het boek in de kantlijn schrijft: 'Eet hij dat? Dat is toch hartstikke ongezond!' Of: 'Gaan ze nou alwéér met elkaar naar bed? Niet geloofwaardig!' Er klinkt iets verwijtends in door: had je dit nou niet kunnen vermijden?

En dan heb je nog de **bemoeizuchtige** persklaarmaker: deze gebruikt de rode pen zeer spaarzaam, maar heeft bij zowat elke zin een suggestie voor verbetering. Vaak is de bemoeizuchtige persklaarmaker tevens een stokpaardberijder. Eigenlijk had hij het boek liever zelf willen vertalen – dan was het een stuk beter geworden.

En ten slotte heb je dan nog de persklaarmaker die zelf spel- en grammaticale **fouten maakt**. Die *Ik gaf het hun* 'verbetert' tot *Ik gaf het hen* en er voor alle zekerheid ook nog bij schrijft dat het hem verstandig lijkt dat je dat 'veranderd'. Als je zo'n exemplaar treft, past slechts een verslagen stilzwijgen.

Maar als het gecorrigeerde bestand de deur uit is, wauw – dan waan je je weer even in het paradijs op aarde!